

გვანცა კოპლატაძე

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
საქართველო

წმინდა იმპერატორი იუსტინიანე დიდი – მაშენებელი აია სოფიისა

*საკვანძო სიტყვები: აია სოფია, იუსტინიანე დიდი, ანონიმი,
ტაძარი, მშენებლობა.*

ბიზანტიის იმპერატორთა შორის იუსტინიანე I-ს მართლ-მადიდებელ ეკლესიასთან განსაკუთრებული დამოკიდებულება გამოარჩევს. მას არა მხოლოდ უყვარდა ქრისტიანული სარწმუნოება, არამედ სარწმუნოებრივ საკითხებშიც იმდენად კარგად ერკვეოდა, რომ საჭიროების შემთხვევაში ქრისტეს მოძღვრების სიწმინდის დაცვაც შეეძლო. ბიზანტიის იმპერიის მმართველობას იგი 45 წლის ასაკში, 527 წ. ჩაუდგა და ქვეყანას 38 წლის განმავლობაში განაგებდა. მისი, როგორც სახელმწიფოს უმაღლესი ხელისუფლის, იდეალი ერთიანი იმპერია და ერთი ქუმარიტი სარწმუნოება იყო. დასახული მიზნის მისაღწევად იუსტინიანე I-ის მოღვაწეობაში სამი ასპექტი გამოიყოფა: 1. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, განსაკუთრებული საეკლესიო პოლიტიკა, რომელიც მართლმადიდებელი ეკლესიის ერთობის დაცვისათვის ზრუნვას გულისხმობდა როგორც ქვეყნის შიგნით წარმოშობილი ერესების, ისე გარეშე მტრებისაგან. 2. თავდაცვითი ომები გარეშე მტრებთან და 3. კანონმდებლობა, როგორც სახელმწიფოში წესრიგის დაცვისა და მისი სულიერ-კულტურულად

დაწინაურების საწინდარი. ამათგან იმპერატორი უპირატესობას საეკლესიო პოლიტიკას ანიჭებდა, რადგან სწორად ესმოდა, რომ ერთიანი, მტკიცე სახელმწიფოს არსებობას ყველაზე დიდ საფრთხეს მის შიგნით მოქალაქეთა შორის იდეოლოგიური დაპირისპირება და მისგან გამომდინარე, სულიერი გათიშულობა უქმნის. ამიტომ გამეფებისთანავე იმპერატორის უპირველესი საზრუნავი მონოფიზიტური ერესისაგან ეკლესიის შერყეული ერთობის აღდგენა გახდა. ჰქონდა რა მიღებული კარგი განათლება და იყო რა ღრმად ჩახედული სარწმუნოებრივ საკითხებში, იუსტინიანემ გააცნობიერა, რომ ერეტიკული მიმდინარეობანი წარმართული ფილოსოფიის საფუძველზე იდგნენ და მისი წარმომადგენლების ნააზრევის გამოყენებით ქრისტეს მოძღვრების უმთავრეს სწავლებათა ახლებურად განმარტებასა და გადმოცემას ცდილობდნენ. ამიტომ იმპერატორმა უკვე 529 წ. ათენში გაგზავნა ბრძანება წარმართული აკადემიის დახურვისა.

ბუნებრივია, ამ ნაბიჯის გადადგმით იუსტინიანემ საზოგადოების ის საკმაოდ დიდი ნაწილი გადაიმტერა, რომელსაც უჭირდა თვალი გაესწორებინა ქვემარტებისათვის და მიეღო ახალი მსოფლმხედველობა, რომელიც მატერიალური სამყაროს წარმოშობისა და ანთროპოლოგიის ძირითად საკითხებზე ანტიკური ფილოსოფიისაგან არსებითად განსხვავებულ პასუხებს იძლეოდა. დიდი ალბათობით, ძირითადი მიზეზი იმპერიის ისტორიაში ერთ-ერთი ყველაზე დიდი, „ნიკას“ სახელით ცნობილი აჯანყებისა სწორედ ეს იდეოლოგიური დაპირისპირება გახდა. აჯანყება, რომელიც ლედაქალაქში ჰიპოდრომზე დაიწყო და ძალიან მალე მასშტაბური ხასიათი შეიძინა, მიზნად ხელისუფლების შეცვლას, იუსტინიანეს ტახტიდან ჩამოგდებას ისახავდა. ამბოხების მთავარი მიზეზი რომ იმპერატორის სწორი საეკლესიო პოლიტიკა იყო, ამას ერთი შემდეგი ფაქტიც ცხადყოფს. ამბოხებულებმა კონსტანტინოპოლის ყველაზე მდიდრულსა და მჭიდროდ დასახლებულ უბანში, არა მხოლოდ საზოგადო-

ებრივი დანიშნულებისა და კერძო შენობები გადაწვეს – იმპერატორის სასახლის ნაწილი, ზევსიპეს აბანოები, სავაჭრო ნაგებობანი, არამედ კონსტანტინე დიდის მიერ აშენებული წმინდა სოფიის ტაძარიც. ვნახოთ, როგორ შეფასებას აძლევს ამ ფაქტს სამეფო კარის ოფიციალური ისტორიკოსი პროკოპი კესარიელი, რომელიც ფარული წარმართი იყო და ამის გამო მტრულად განწყობილი იუსტინიანეს მიმართ, თხზულებაში „შენობათა შესახებ“: „ბიზანტიაში ვერაგი და უგუნური ადამიანები იუსტინიანეს წინ აღუდგნენ და მოაწყვეს აჯანყება, რომელსაც ეწოდა „ნიკა“ (გამარჯვება) და რომელიც დაწვრილებით აღვწერე ჩემს წიგნებში „ომების შესახებ“. ამით მათ დაამტკიცეს რომ არა მარტო მეფის წინააღმდეგ აღმართეს უკანონოდ იარაღი, არამედ ღმრთის წინააღმდეგაც. მათ გაბედეს, გადაეწვათ ქრისტიანული ეკლესია (ბიზანტიელები მას უწოდებენ სიბრძნის ტაძარს – აია სოფიას – უფლის შესაფერის სახელს). ღმერთმა იწეა, რომ ეს მომხდარიყო, ალბათ განჭვრიტა, თუ რა სილამაზით აღდგებოდა ტაძარი მომავალში“.¹

იმპერატორმა გადამწვარი ტაძრის ადგილზე იმავე სახელობის ახალი ეკლესიის აგება გადაწყვიტა, რომელიც მშენება იქნებოდა არა მხოლოდ მისი დედაქალაქისა, არამედ საერთოდ ქრისტიანული სამყაროსი. ახალი გრანდიოზული ტაძრისათვის იმაზე ბევრად დიდი ადგილი გახდა საჭირო, ვიდრე ძველს ეჭირა. ამიტომ იგი საქმეს ახლო-მახლო მდებარე მიწის ნაკვეთების გამოსყიდვით შეუდგა, რამაც უზარმაზარი თანხები მოითხოვა. შემდგომად ამისა, მომავალი ტაძრის პროექტის შესაქმნელად იმ ღროისათვის ყველაზე ცნობილი არქიტექტორები – ანთემიოს ტრალელი და ისიდორე მილეტელი მოიწვია, რომელნიც მშენებლობის თანამედროვე

¹ პროკოპი კესარიელი 2006, 52-53.

ისტორიკოსის აგათია სქოლასტიკოსის თქმით, „ნამდვილად გამოირჩეოდნენ დიდი ცოდნით ფიზიკასა და სამშენებლო ტექნიკაში“ (Agathiae, Hist. V,7).

სამშენებლო მასალებს იმპერიის ყველა კუთხიდან უზიდებოდნენ. რვა ძოწისფერი მარმარილოს კოლონა რომიდან ჩამოიტანეს, ხოლო რვა მწვანე მარმარილოსი – ეფესოდან. მასალებს უზიდებოდნენ ასევე პროკონესიდან, ნუმიდიიდან, იერაპოლისიდან, კვიზიკიდან, ტროადიდან, ათენიდან. ტაძრისთვის ბრწყინვალეების შემატებისა და მეფურად მდიდრული იერის მისაცემად იმპერატორმა არც ოქრო, ვერცხლი და სპილოს ძვალი დაიშურა. ასე რომ, მშენებლობამ უზარმაზარი თანხები მოითხოვა მაგრამ იუსტინიანე ვერც გაწეული ხარჯის სიდიდემ შეაჩერა, რადგან დაწყებული საქმის ბოლომდე მიყვანას „თავისი პატივის საკითხად და რელიგიურ მოვალეობად მიიჩნევდა“.² მშენებლობაზე მთავარი არქიტექტორებისა და მათი ხელქვეითი ოსტატების მეთაურობით ათი ათასი კაცი მუშაობდა. ახალი ტაძარი 537 წ-ის ბოლოს აკურთხეს. მას დიდი სასახლიდან ავგუსტეონის მოედანი ყოფდა, ხოლო ავგუსტეონს კონსტანტინეს ფორუმთან ცენტრალური ქუჩა – მესა აერთებდა. მთავარი შესასვლელის წინ დიდი დია ეზო – ატრიუმი იყო, გარშემორტყმული პორტიკებითა და კოლონებით, ხოლო ცენტრში მარმარილოს შადრევნით.

თავად ტაძარი წმინდა სოფიისა (სიბრძნისა) ვრცელ ოთხკუთხედს წარმოადგენდა ორი ნართექსით, სიგრძით 77 მ. იყო, ხოლო სიგანით – 71,7 მ., ნართექსების გარეშე. არქიტექტურის სასწაულს წარმოადგენდა ცენტრალური გუმბათი, რომლის დიამეტრიც 31 მ. იყო. იგი შუა ნაწიზე ბატონობდა და ოთხ კამარას (თაღს) ეფუძნებოდა, რომელნიც, თავის მხრივ,

² Успенский 1913, 532.

დიდ კოლონებს ეყრდნობოდნენ. მეცნიერ-მკვლევართა შორის გავრცელებული აზრით, იუსტინიანეს დროინდელმა ბიზანტიურმა არქიტექტურამ იდეა ამგვარი დაგეგმარებისა აღმოსავლეთიდან, კერძოდ კი, სპარსეთიდან გადაიდო. უჩვეულო იმაში არაფერია, რომ ავტორებს აღმოსავლური ხუროთმოძღვრების საუკეთესო ნიმუშებით ესარგებლათ, მაგრამ არ შეიძლება თქმა იმისა, რომ მათ პირდაპირ გადმოიტანეს მშენებლობის სისტემა, ნაწილთა განლაგება და მანამდე მათთვის უცნობი მეთოდები, რადგან ძეგლის დაგეგმარებაში შეტანილი გაბედული სიახლე, ნაგებობის სასწაულებრივი მდგრადობა და ბრწყინვალეობა ფერებისა მისი ავტორების დამოუკიდებელ აზროვნებასა და გენიალურ მიხვედრილობაზე მეტყველებს. „რომისა და აღმოსავლეთის გენიას მათი შეერთების შედეგად არასოდეს მოუციათ უფრო განსაცვიფრებელი და ჰარმონიული ქმნილება“ – წერს აია სოფიას შესახებ არქიტექტურის ისტორიის ფრანგი მკვლევარი შუაზი.³

თანამედროვე ფასადი წმ. სოფიისა ვერ გვიქმნის შესაბამის წარმოდგენას ტაძრის არქიტექტურის ტიპზე, რადგან მის გასამაგრებლად ჩრდილოეთისა და სამხრეთის მხრიდან ოთხი უზარმაზარი ნაგებობის მიშენება გახდა საჭირო. რაც საკმაოდ აზიანებს ხელს და, რაც მთავარია გუმბათს შენობაზე ბატონობის მნიშვნელობას ართმევს.⁴

რაც შეეხება ინტერიერს, წმ. სოფიის პირველ ღირსშესანიშნაობას მთავარი, ცენტრალური ნავი წარმოადგენს, რომელსაც გვირგვინად გუმბათი ადგას და რომელსაც საკურთხეველთან მივყავართ. უწინარესად, მისი ღირსება უხვი სინათლეა, რომელიც გუმბათის თაღოვანი საარკმლებიდან იღვრება, ხოლო საღამოს მის წყაროს მრავალი, ერთმანეთთან ახლო-

³ Choisy 1899, 51.

⁴ Успенский 1913, 536.

ახლო განლაგებული ქორკანდელი წარმოადგენდა. ცენტრში იდგა ამბიონი, მასზე ასასვლელი ორი კიბით – აღმოსავლეთისა და დასავლეთის მხრიდან. საკურთხევლის წინ იყო არდაბაგი, რომელზეც მოაჯირი იდგა და რომელიც საკურთხეველს ტაძრის იმ სივრციდან გამოყოფდა, სადაც დგომა ყველას შეეძლო. საკურთხეველში იდგა ქრისტიანული ტაძრის მთავარი სიწმინდე, წმინდა ტრაპეზი, ძვირფასი საფარველით.

შემორჩენილია საკურთხევლის დეტალური აღწერილობა ნოვგოროდის მთავარეპისკოპოსი ანტონის მიერ, რომელმაც, ვიდრე მას ჯვაროსნები აიღებდნენ და ქალაქთან ერთად აია სოფიის ტაძარსაც გადაწვავდნენ და გაძარცვავდნენ (1204 წ.), კონსტანტინეპოლი XII ს-ის ბოლოს მოილოცა; კერძოდ, იგი წერს: „საკურთხეველში წმინდა დიდი ტრაპეზის თავზე, საფარვლის ქვეშ კონსტანტინეს (იგულისხმება იმპერატორი კონსტანტინე დიდი) გვირგვინი კიდია, მასზე – ჯვარი და ჯვრის ქვეშ – ოქროს მტრედი, ხოლო საფარვლის გარშემო – გვირგვინები სხვათა მეფეთა. საფარველი მთლიანად ოქროსა და ვერცხლისგანაა შექმნილი, ხოლო საკურთხევლის სვეტები და ამბიონი – ვერცხლისაგან... და აჰა, საშიშარი და წმინდა გამოცხდება: წმ. სოფიის დიდ საკურთხეველში, წმინდა ტრაპეზის უკან, დგას მიწიდან ორი კაცის სიმაღლე ოქროს ჯვარი ძვირფასი თვლებითა და მარგალიტებით შემკული, ხოლო ტრაპეზის წინ კიდია ოქროს ჯვარი, სიმაღლით ნახევარი წყრთისა, რომლის წინ სამი ოქროს კანდელია, რომლებშიც ზეთი ანთია. ეს კანდელები და ჯვარი მეფე იუსტინიანემ, ტაძრის ამშენებელმა აღმართა“.⁵

აკად. ნ. კონდაკოვის აზრით, მთავარეპისკოპოსი ანტონის თხზულების ღირსებას ფაქტების სიუხვე წარმოადგენს. მარ-

⁵ Савваитовъ 1872, 73-74.

თალია, მას არ მოუცია თანმიმდევრული და გეგმაზომიერი აღწერილობა აია სოფიისა, მაგრამ მთავარი ისაა, რომ ყურადღებიდან არ გამორჩენია ქრისტიანი მომლოცველისათვის ყველაზე ღირსშესანიშნავი და ძვირფასი სიწმინდენი. ტაძრის მოზაიკური ფრესკებიდან იგი განსაკუთრებით გამოარჩევს გამოსახულებას მაცხოვრისა, რომლის წინაშეც მუხლმოდრეკილი იუსტინიანე დიდი იყო გამოსახული. გუმბათების კამარებსა და აფსიდებს ოქროსა და ცისფერ ფონებზე გამლილი მოზაიკური კომპოზიციები ამშვენებდა. ტაძრის დეკორატიულ მხარეს წარმოაჩენდა, აგრეთვე, სხვადასხვა ფერის მარმარილოს დიდი კოლონები, რომელთა კაპიტელებსაც ნატიფი, მაქმანისებური ჩუქურთმები ამკობდა. ტაძრის იატაკი და კედლების ქვემო ნაწილი ასევე მრავალფეროვანი მარმარილოს ფილებით იყო მოკირწყლული და შემოსილი.

მთავარეპისკოპოსი ანტონის მიერ გადმოცემული აღწერილობა აია სოფიის ინტერიერისა, დიდად არ განსხვავდება იუსტინიანეს თანამედროვე ცნობილი პოეტის პავლე სილენციაროსის აღწერილობიდან, რომელსაც მისი პოემიდან „კეფრასისი აია სოფიის ტაძრისა“ ვეცნობით.⁶

557 წ. კონსტანტინოპოლში მომხდარ მიწისძვრას, მართალია, ტაძარი გადაურჩა, მაგრამ ყელის დაზიანების გამო უზარმაზარი გუმბათის ნაწილი ჩამოიქვა. ის ფაქტი, რომ რესტავრაციას იმდენივე წელი დასჭირდა, რამდენიც თავის დროზე მის აშენებას, იმაზე მეტყველებს, ტაძრის აღდგენის საქმეს იმპერატორი რამდენად სერიოზულად მოეკიდა. ახალი გუმბათის მშენებლობას იუსტინიანეცა და არქიტექტორებიც, კიდევ უფრო დიდი გულმოდგინებით შეუდგნენ, ვიდრე ტაძრის მშენებლობისას, რათა ქრისტიანული ხუროთმოძღვრების ეს შე-

⁶ პავლე სილენციაროსი 1994, 97-98.

დევრი ქრისტეს მეორედ მოსვლამდე მტკიცედ მდგარიყო. განახლებული ტაძარი 562 წ-ის 24 დეკემბერს აკურთხეს. სწორედ კურთხევის დღეს წასაკითხად სთხოვა იმპერატორმა პავლეს აღდგენილი ტაძრის შესაქები თხზულების შექმნა. ამ დღის გამორჩეულობაა ხაზგასმით წარმოდგენილი პავლე სილენციაროსის პოემის პირველსავე სტრიქონებში: „განა მოიძებნება დღევანდელზე უფრო ამადლებული დღე, როცა ღმერთი და მეფე აღივსებიან პატივით?“ კითხულობს იგი და პასუხსაც თვითონვე იძლევა „დანამდვილებით არც არავის შეუძლია ამის თქმა“. ეს პატივი მართლაც შეეფერებოდა კეთილმორწმუნე მეფეს, რომელსაც სახელმწიფოსა და პირადად საკუთარ მოვალეობად მიაჩნდა დაცვა მიწიერ სამყაროში ჭეშმარიტი სარწმუნოებისა და მისი აღმსარებელი მართლმადიდებელი ეკლესიისა, ზრუნვა მის გაძლიერებასა და განმტკიცებაზე, როგორც უტყუარ საწინდარზე სახელმწიფოს გაძლიერება-განმტკიცებისა და მისი სულიერი და მატერიალური კეთილდღეობისა.

ღმრთისა და ადამიანის წრფელმა სიყვარულმა შეაძლებინა იმპერატორს ყოფილიყო საეკლესიო და საერო ნაგებობათა აღმშენებელი, რეკონსტრუქციის, გულმონწყალე და სამართლიანი მსაჯული, ქვრივ-ობოლთა, სნეულთა და გასაჭირში ჩავარდნილთა პატრონი და მფარველი, საჭიროების ჟამს მახვილის ამომღები და საჭიროების ჟამს მახვილის ჩამგები და მშვიდობისმყოფელი, შემცოდეთა მიმართ სულგრძელი და ღმობიერებით კაცობრივ ბუნებაზე აღმატებული. ჩამოთვლილ სათნოებათაგან ყველაზე მეტად პოეტს სწორედ ეს ბოლო თვისება „ხიბლავს ყველაზე მეტად და აღფრთოვანებას ვერ მალავს გამოწვეულს იმით, რომ იმპერატორის მეფური სიმ-

შვიდით მომზირალი თვალები მრავალგზის დაუნამავს ტკივილს გამოწვეულს ქვეშევრდომთა მდაბალი საქციელით“.⁷

ქეშმარიტი ღმერთისთვის პატივის მიგების წრფელმა სურვილმა, რომელმაც მისი ყველაზე საყვარელი ქმნილების – ადამიანის ცოდვისა და სიკვდილის ტყვეობისაგან გამოსახსნელად არა მხოლოდ თავი დაიმდაბლა, არამედ ჯვარზე წამებაცა და სიკვდილიც იგემა, იუსტინიანეს ჩანაფიქრის განხორციელება შეაძლებინა – ღმრთის სადიდებელი იმგვარი ტაძრის აგება, რომლის მსგავსიც არც მანამდე აეგო ვინმეს და არც მის შემდეგ აშენებულა.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ნოვგოროდის მთავარეპისკოპოსის მიერ აღწერილი ინტერიერი ანალოგიურია პავლე სილენციარიოსის გადმოცემული აღწერილობისა, იმ სხვაობით, რომ აღწერისას პოეტი ისეთ ხატოვან გამოთქმებს იყენებს, რომელნიც მკითხველის შთაბეჭდილების გაძლიერებას ემსახურებიან. მაგალითად, ტაძრის ცენტრალურ გუმბათს იგი მეტაფორულად ჩაფხუტს უწოდებს, ასევე „მსგავს ზეცის თაღისა“, რომელიც „ჰაერში ლივლივებს“, ხოლო მრავალი ფერის მარმარილოთი მოკირწყლულ იატაკს – „მარმარილოს მდელოს“ და ა.შ.

გარდა პავლე სილენციარიოსის პოემისა, ბიზანტიურ მწერლობაში შემონახულია პროზაული ტექსტი, რომელშიც დაწვრილებითაა აღწერილი არა მხოლოდ აია სოფიის ტაძრის მშენებლობის ისტორია, არამედ თვითონ ტაძარიც, როგორც ხუროთმოძღვრების განუმეორებელი ძეგლი, განსაკუთრებით მისი ინტერიერი და ნაგებობის დამაგვირგვინებელი გუმბათი. ტექსტის ავტორი უცნობია. თ. პრეგერის აზრით, რომელმაც ანონიმური ტექსტი კრიტიკულად დაადგინა და გამოსცა, იგი

⁷ კოპლატაძე 2021, 189.

დაახლოებით IX ს-ის I ნახევარში უნდა შექმნილიყო, ყოველ შემთხვევაში IX ს-ზე ადრე საბოლოო სახეს ვერ შეიძენდა.

აია სოფიის მშენებლობის ისტორიის ამსახველი ტექსტი ძველ ქართულ მწერლობაშიც ითარგმნა სათაურით „უწყება და თხრობა აღმშენებისათვის დიდებულისა ტაძრისა ღმრთისა ეკლესიისა, რომელსა სახელედების წმიდა სოფია, რომელ არს სიბრძნე. ესრეთ აღეშენა პირველ და შემდგომად ქალაქსა კონსტანტინეპოლის, ახალსა რომსა“.

ისევე როგორც „უწყება და თხრობა“-ს ავტორის, არც მისი ქართულ ენაზე მთარგმნელის შესახებ არაფერი ვიცით და არც მისი თარგმნის დროა ზუსტად დადგენილი. განიხილავს რა ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმულ ვარაუდებს (ვ. კაკელიძე, ვ. სილოგავა) ხელნაწერთა შეჯერების საფუძველზე ძველი ქართული თარგმანის ტექსტის კრიტიკულად დამდგენისა და გამომცემლის ო. ბერიძის დასკვნით, იგი თარგმნილი უნდა იყოს არა უგვიანეს XI-XII სს-ისა.⁸

სამწუხაროდ, მრავალმხრივ საინტერესო თხზულების „თხრობა აღმშენებისათვის ღმრთისა დიდისა ტაძრისა, წმინდა სოფიად წოდებულისა“ ანონიმი ავტორი აია სოფიის ჯერ მშენებლობისა და შემდეგ დაზიანებული ტაძრის აღდგენის ისტორიის გადმოცემისას რამდენიმე ფაქტობრივ შეცდომას უშვებს. იქიდან გამომდინარე, რომ, როგორც ეს ზემოთ უკვე აღვნიშნეთ, აია სოფიის ტაძრის მშენებლობისა და აღდგენის შესახებ თანამედროვეთა მიერ გადმოცემულ ისტორიას კარგად იცნობს (ვგულისხმობთ ჰავლე სილენციარისის ზემოხსენებულ პოემასა და ისტორიკოსი პროკოპი კესარიელის თხზულებას „შენობათა შესახებ“). მაგალითად, ავტორი ცდება როდესაც აია სოფიის ტაძრის სახურავის გადაწვას იმპერატორი თეოდოსი დიდის მეფობის ხანას მიაკუთვნებს. სინამდვილეში, 388 წელს დედაქალაქელმა

⁸ ბიზანტიური ტრაქტატი 1982.

არიოზელებმა არა აია სოფიის ტაძარი, არამედ მთავარეპისკოპოსი ნექტარიოსის სასახლე გადაწვეს. აია სოფიის ტაძრის პირველი გადაწვა კი 404 წელს 20 ივნისს მოხდა, როგორც შედეგი არკადი კეისრის მიერ კონსტანტინეპოლის საეპისკოპოსო კათედრიდან წმ. იოვანე ოქროპირის გადაყენებისა და გადასახლებისა.

ასევე ავტორს ერთმანეთში ერევა პატრიარქი მინა (536-552 წწ.) და პატრიარქი ევტიქიოსი. როცა წერს, რომ შეუდგა რა ახალი ტაძრისთვის საძირკვლის ამოშენებას, იმპერატორმა „პატრიარქი ევტიქიოსი მიიწვია, რომელმაც ტაძრის მტკიცედ დგომისათვის ლოცვა აღავლინა“⁹ პატრიარქი მინას დროს აია სოფიის ახალი ტაძრის მშენებლობა დაიწყო და დამთავრდა, ხოლო პატრიარქმა ევტიქიოსმა 557 წელს მიწისძვრისგან დაზიანებული ტაძარი აღდგენის შემდეგ, 562 წელს ხელმეორედ აკურთხა.

განსაკუთრებით ყურადღებას ის ფაქტობრივი შეცდომები იწვევს, რომელთაც ავტორი წმ. იმპერატორ იუსტინიანე დიდთან მიმართებით უშვებს. ეს შეცდომები არც უნებლიე ხასიათისაა და, ისევე გავიმეორებთ, არც ფაქტების უცოდინარობის შედეგი. ისინი აშკარად ანონიმის წმ. იმპერატორთან სუბიექტურ დამოკიდებულებასზე მეტყველებენ.

როგორც ჩანს, ანონიმი განიცდიდა გავლენას იმ ცილის-მწამებლებისა, რომელნიც ცდილობდნენ ბრალი დაედოთ იმპერატორისათვის სარწმუნოებრივ საკითხებში ცდომილებისათვის და ამით შეელახათ მისი ავტორიტეტი, როგორც კეთილმორწმუნე მეფისა, ვინც თავდადებულად იღვანა ქრისტეს მოძღვრების სიწმინდის დაცვისა და ვრცელ იმპერიაში მისი გავრცელებისა და განმტკიცებისათვის. აღსანიშნავია, რომ

⁹ „თხრობა აღშენებისათვის ღმრთის დიდისა ტაძრისა წმიდა სოფიად წოდებულია“. ძვ. ბერძნულიდან თარგმნა და კომენტარები დაურთო გ. კოპლატაძემ. საქ. ეკლესიის 2024 წლის კალენდარი, სსგ. თბ., 2023 წ. გვ. 155-156.

ქრისტიანულ ტაძრებს იგი არა მხოლოდ დედაქალაქსა და საერთოდ, ბერძნულ აღმოსავლეთში, არამედ ლათინურ დასავლეთსა და სახელმწიფოს სამხრეთ რეგიონებშიც აშენებდა.

მაგალითად მოვიყვანოთ, რას წერს ანონიმი იუსტინიანეს შესახებ იმ ეპიზოდში, სადაც ტაძრის იატაკის დაგებაზე საუბრობს: თითქოს იუსტინიანეს იატაკის მთლიანად ვერცხლისაგან დაგება ჰქონდა განზრახული და ეს არცთუ ისე გონივრული გადაწყვეტილება **ათენელმა ფილოსოფოსებმა და ასტროლოგებმა** ანუ ვარსკვლავთმრიცხველებმა გადააფიქრებინეს. ათენელი ფილოსოფოსები და ვარსკვლავთმრიცხველები იუსტინიანეს იმ მრჩეველთა რიცხვში, რომელთაც იმპერატორი უჯერებდა, გამიზნულად უნდა იყვნენ ჩართულნი, მაშინ როცა, იუსტინიანეს წარმართულ ფილოსოფიასთან და ჰოროსკოპიასთან სრულიად საპირისპირო დამოკიდებულება ჰქონდა. როგორც ეს ისტორიულადაა ცნობილი და ზემოთ ჩვენც აღვნიშნეთ, ღრმად მორწმუნე მეფეს ქრისტიანობის ყველაზე საშიშ იდეოლოგიურ მტრად სწორედ წარმართული ფილოსოფია მიაჩნდა. ასევე ტენდენციურია ავტორი 557 წელს ტაძრის გუმბათის ჩამოქცევის აღწერისას. ამის თქმის საფუძველს გვაძლევს ის ფაქტი, რომ იგი შეგნებულად არ ახსენებს ნამდვილ მიზეზებს ტაძრის დაზიანებისა, – არც მიწისძვრასა და არც ნაკლოვანებებს თავდაპირველი პროექტისა და მათ ნაცვლად გამოგონილ მიზეზებს, კერძოდ, წმ. იუსტინიანეს აჩქარებულობასა და ამბიციურობას ასახელებს.

როგორც 532 წელს აია სოფიის ძველი, აჯანყებულთა მიერ ფერფლად ქცეული ტაძრის ადგილზე ახალი ტაძრის მშენებლობის თანამედროვე ავტორები გადმოგვცემენ, წმ. იუსტინიანემ მშენებლობა იმავე წელს დაიწყო და ხუთ წელში გაასრულა. წმ. სიბრძნის სახელზე აგებული ახალი გრანდიოზული ტაძარი 537 წელს პატრიარქმა მინამ აკურთხა. ანონიმი ავტორი შეგნებულად

ტყუის, როცა წერს, რომ მშენებლობა 16 წელზე მეტხანს გაგრძელდა და 548 წელს დასრულდა. ეს ტყუილი მას იმისთვის დასჭირდა, რომ მიწისძვრის შედეგად დაზიანებული ტაძრის აღმდგენელისა და განმაახლებელის პატივი წმ. იმპერატორი-სათვის წაერთმია, რომელიც 565 წელს გარდაიცვალა და იგი იმპერიის ტახტზე მისი მემკვიდრის იუსტინე II-სთვის მიეწერა, რომელიც 566 წელს გამეფდა. ცხადზე ცხადია, სწორედ ამ მიზნით გადმოიტანა მან ტაძრის მშენებლობის გასრულების თარიღი 537 წლიდან 548 წელს, 16 წლის შემდეგ.

ზემოთ აღვნიშნეთ და ახლაც გავიმეორებთ, რომ ანონიმის თხზულებაში წმ. იუსტინიანე დიდთან დაკავშირებით ფაქტების არასწორად გადმოცემა უნებლიე შეცდომა ან უცოდინარობის შედეგი არც ამ შემთხვევაშია, რადგან თხრობაში წმ. სოფიის ტაძრის აღდგენა-განახლების შესახებ ნათლად ჩანს, რომ მისი ავტორი კარგად იცნობდა იუსტინიანეს კარის პოეტის, პავლე სილენციარიოსის პოემას „ეკფრასისი აია სოფიის ტაძრისა“, რომელიც მან იმპერატორის თხოვნით, განახლებული ტაძრის ახლად კურთხევის დღეზე წასაკითხად დაწერა.

კაცობრიობის ისტორია გვიდასტურებს, რომ განსაკუთრებული ღვაწლით გამორჩეულ ადამიანებს, მათი ღვაწლის გადაფარვის ან გაუფასურების მიზნით, ცილისწამებებს სიცოცხლეშივე უვრცელებდნენ, თუმცა არც იმ ისტორიულ პიროვნებებს ინდობდნენ, რომელნიც იდეოლოგიურ მტრებად მიაჩნდათ და მათი ავტორიტეტის დაცემა-დამდაბლების მიღწევას ამ უკადრესი გზით ცდილობდნენ.

დღეს, როცა თანამედროვე სამყარო ზნეობრივი მაგალითებით მეტისმეტად მწირი გახდა, განსაკუთრებული სიმწვავე ისტორიულად დამსახურებულ პიროვნებებთან ბრძოლამ შეიძინა. მიზანი ერთია: საზოგადოებამ და განსაკუთრებით ახალგაზრდობამ ვერც ისტორიულ სინამდვილეში ვერ უნდა შეძლოს ვერც

მისაბად ჰიროვნებათა და ვერც მაღალზნობრივ იდეალთა უანგარო მსახურების მაგალითების პოვნა.

მიზეზი იმისა, რომ თანამედროვე სამყაროში ზემოხსენებულ-მა ტენდენციამ საყოველთაო ხასიათი შეიძინა, ობიექტური ჭეშმარიტების ანუ ღმერთის ტოტალური უარყოფაა. ობიექტური ჭეშმარიტების უარყოფელი რეალურ ფაქტებს ისე აღიქვამს, ან იმგვარ ახსნა-განმარტებას უძებნის და ისე ასხვავებებს, როგორც ეს მისთვისაა ხელსაყრელი, ანუ იმას ემთხვევა, რასაც სუბიექტურად, თვითონ მიიჩნევს ჭეშმარიტებად.

რა თქმა უნდა, ანონიმის ტენდენციური დამოკიდებულება დვანდომოსილი წმინდა იმპერატორისადმი ობიექტურად განწყობილი მკითხველისათვის მიუღებელია, მაგრამ მის თხზულებას „თხრობა აღმშენებისათვის ღმერთის დიდი ტაძრისა, წმიდა სოფიად წოდებულისა“ აქვს მეორე მხარე – ქრისტიანული ხუროთმოძღვრების ისტორიის შესწავლისათვის მისი ღირებულება მართლაც დიდია.

ბიბლიოგრაფია:

Астериос Геростергиос. 2010. *Юстиниан Великий – Император и святой*. Издательство Сретенсково Монастыря, Москва.

თხრობა აღმშენებისათვის ღმერთის დიდისა ტაძრისა წმიდა სოფიად წოდებულისა. 2023. ძვ. ბერძნულიდან თარგმნა და კომენტარები დაურთო გ. კოპლატაძემ. საქ. ეკლესიის 2024 წლის კალენდარი. თბილისი: სსგ.

ბიზანტიური ტრაქტატი სოფიის ტაძრის აშენების შესახებ და მისი შუასაუკუნობრივი ქართული თარგმანი. 1982. ტექსტი გამოსაცემად მომზადა, გამოკვლევა, კომენტარები და ლექსიკონი დაურთო ო. ბერიძემ. თბილისი: მეცნიერება,

Choisy, Auguste. 1899. *Histoire de l'architecture*. II. Paris.

კოპლატაძე, გვანცა. 2011 „ნარკვევები ბიზანტიური ლიტერატურის ისტორიაში. პავლე სილენციაროსი“, *საქართველოს ეკლესიის კალენდარი*. თბილისი: სსგ.

პროკოპი კესარიელი. 2006. *შენობათა შესახებ*, ძველი ბერძნულიდან თარგმნა, კომენტარები და საძიებელი დაურთო ჯ. შოშიაშვილმა. თბილისი.

Савваитовъ, 1872. *Путешествие новг. архиепископа Антонія в Царградъ*. СПб.

პავლე სილენციაროსი. 1994. *ეფრასისი აიას სოფიას ტაძრისა*. თარგმნა ო. ბერიძემ. ბიზანტ. მწერლობის ქრესტომათია, ტ. I, 93-128. თბილისი.

Scriptores originum constantinopolitanarum, *Διήγησις περὶ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ ναοῦ τῆς μεγάλης τοῦ θεοῦ ἐκκλησίας τῆς ἐπονομαζομένης ἁγίας Σοφίας*. 1901. recensuit Theodorus Preger, Fasciculus prior. Lipsiae: In aedibus B. G. Teubneri.

Успенский, Θ. И. 1913. *История Византийской империи*, т. I, часть II. С. Петербург: Брокгаузъ-Ефронъ.

Gvantsa Koplastadze

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

**Saint Emperor Justinian the Great – the builder of Hagia Sophia
Cathedral**

Key words: Hagia Sophia, Justinian the Great, anonymous writer, cathedral, construction.

The article “Holy Emperor Justinian the Great – Builder of the Hagia Sophia Cathedral” is devoted to studying the history of the construction by Justinian the Great of a new, grandiose cathedral of the same name on the site of the temple Hagia Sophia, which was burned by rebels in 532. Along with well-known authors, the article also analyzes an anonymous text, dating back to the 9th century, describing this construction. The research, along with the architectural merits of the unique masterpiece of Christian architecture, presents and reveals the subjective attitude of the anonymous writer towards the Holy Emperor and the objective reasons for such an attitude.